

Els dubtes en medicina

Antoni Caralps

Acadèmic numerari. Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. Barcelona.

Nota: Conferència pronunciada dins del "XV Curs sobre L'Humanisme en Medicina: Els dubtes".
Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, 20 de juny de 2006.

Definicions de dubte i escepticisme

El *dubte* s'entén en filosofia com una incertesa entre el sí i el no que porta a la suspensió del judici. Es diu *natural* quan és espontani i anecdòtic i *filosòfic* quan és deliberat i metòdic. El dubte filosòfic és *específicament metòdic* quan s'exerceix d'una manera provisional i voluntària com a mitjà per a descobrir la veritat. El dubte específicament metòdic per antonomàsia és el *cartesià*, que consisteix a prendre com a fals tot allò que pot ésser objecte del menor dubte, fins a trobar quelcom d'absolutament indubtable.

L'*escepticisme* és la doctrina filosòfica que considera que la raó humana és incapaç de conèixer la veritat. Els escèptics tenen dubtes sobre qualsevol coneixement més enllà de l'experiència immediata. El dubte filosòfic metòdic es qualifica d'*escèptic* quan es converteix en aquesta actitud definitiva que és l'escepticisme. L'adjectiu *escèptic* prové del grec *skeptikós*, que vol dir "l'esbrinador", o sia, en aquest context, l'investigador insatisfet que cerca la veritat.

Nosaltres distingim un escepticisme *total* d'un altre de *parcial*. L'escèptic total té dubtes sobre les visions bàsiques acceptades, soscava la confiança en l'activitat intel·lectual humana en totes les àrees, no té cap compromís en posicions fixes i, en resum, com dèiem abans, posa en dubte l'existència de la veritat i afirma que l'ésser humà és incapaç de conèixer-la.

L'escèptic *parcial* admet una sortida a tots els seus dubtes. Aquesta sortida pot ésser la fe religiosa –i, en aquest cas, es parla de *fideisme*–, o formes no religioses de la fe, com la naturalista o la científica; o el sentit comú, que decanta a pensar que l'home és raonablement incapaç

de dubtar de tot; o les creacions humanes com les idees matemàtiques, encara que és qüestionable si tenen veritat objectiva; o l'ús de criteris comprensibles satisfactoris; o la veritat "*penso, doncs sóc*", que permet establir l'existència de Déu i la del món exterior a partir dels principis matemàtics; o que, lluny d'arruïnar tota ciència, el dubte és solidari d'un estat concret de la ciència que no és verbositat; o l'exaltació de l'esperit de tolerància com a aspecte de l'ús racional de l'escepticisme; o la consciència que no hi ha saviesa sense l'ésser humà; etcètera.

Descobrir la veritat

La funció clínica del metge és prevenir, diagnosticar, tractar i pronosticar les malalties. Aquesta feina, molt difícil sovint, planteja dubtes.

El mètode que els especialistes solen emprar per anar aclarint llurs dubtes consta dels passos següents:

- Recollir els signes i símptomes i interpretar els mecanismes responsables. En aquest punt és on nosaltres recomanàvem als nostres alumnes que es preguntessin repetidament el perquè; per què el malalt té edemes, per què té dolor precordial, per què té febre, etcètera.
- Agregar els signes i símptomes amb vista a conformar una síndrome.
- Seleccionar una manifestació guia.
- Elaborar una llista de causes i escollir-ne una o diverses.
- Seleccionar un diagnòstic i validar-lo.

Curiosament, aquest mètode, seguit per a descobrir la veritat diagnòstica a partir de l'aclariment de dubtes, té una gran semblança amb el *Discurs del mètode* de Descartes, la finalitat del qual és descobrir la veritat i evitar l'error. Per a assolir aquest objectiu, Descartes recomana dubtar de totes les coses on hom sospiti la menor incertesa. Les quatre regles del *mètode* són les següents:

Primera regla. Evitar la precipitació i la prevenció i no admetre més que allò que és clar i distint. El mot precipitació s'explica sol. Per prevenció, Descartes entén els prejudicis. Per idea clara, entén la que resulta immediatament present al nostre esperit i que es manifesta amb una intuïció directa. I per idea distinta, entén aquella el contingut de la qual se'ns apareix prou neta per a poder sepa-

Correspondència: Dr. Antoni Caralps
Ptge. de Dolors Riera, 3
08328 Alella (Maresme)
Tel. 649 437 800
Fax 935 550 366
Adreça electrònica: sara_caralps@hotmail.com

rar el que li pertany del que no [Tornarem a parlar d'aquesta primera regla en el següent apartat].

Segona regla. Dividir cadascuna de les dificultats en tantes parts com sigui possible i com faci falta per a resoldre-les [El consell d'aquesta regla s'assembla a la recollida de signes i símptomes de la malaltia, és a dir, de cadascuna de les seves manifestacions].

Tercera regla. Conduir ordenadament els pensaments, començant pels objectes més simples i fàcils de conèixer, i anar pujant a poc a poc fins a la coneixença dels més complexos, suposant àdhuc un ordre entre els que no es precedeixen naturalment [El consell d'aquesta regla s'assembla a l'agregació dels signes i símptomes per a conformar una síndrome, és a dir, una entitat mòrbida determinada, més complexa que els signes i símptomes que la conformen].

Quarta i última regla. Fer en tot lloc, enumeració tan completa i revistes tan generals que puguem estar segurs de no descuar res [El consell d'aquesta regla s'assembla a un mètode d'enumerar els problemes mèdics per a ordenar-los, conegut per sistema Weed orientat al problema. Amb aquest sistema, cada signe, símptoma o síndrome, així com qualsevol altra dada que sigui pertinent, rep un número, i no sols es tenen en compte els problemes orgànics, sinó també els psicològics i socials. La llista ha d'ésser completa i, com és natural, pot anar variant amb el temps].

Ultra les regles del *Discurs del mètode* de Descartes, poden ésser útils per al metge algunes de les seves *Regles per a la direcció de la ment* que esmentem a continuació:

Regla IV. Per a la investigació de la veritat de les coses, és necessari el mètode.

Regla X. Perquè l'esperit esdevingui astut, cal exercitar-lo a cercar el que ja ha estat trobat per altri.

Regla XI. Cal servir-se de totes les ajudes de l'enteniment, de la imaginació, dels sentits i de la memòria, sense descuar res.

Regla XIV. Ajudar-se de figures pures i nues [En la pràctica clínica és molt útil descriure l'entorn familiar directe del malalt, amb figures que distingeixen el sexe, l'edat, el possible òbit i les malalties patides que es poden heretar].

Aquestes regles de Descartes que hem recollit s'haurien d'incloure en l'ensenyament de la medicina.

Un altre mitjà molt eficaç per a descobrir la veritat clínica és la dita *medicina basada en l'evidència*, que dona al metge mitjans més bons per a identificar i tractar els dubtes, sobre la base de l'experiència d'altres metges en centenars, milers de malalts. Amb la història clínica i l'exploració física comença el procés plantejant hipòtesis de diagnòstic, i hom acaba integrant les evidències vàlides i importants amb els valors i les expectatives del nostre malalt. Aquest mètode proposa *regles de predicció clí-*

nica en relació amb el diagnòstic i el pronòstic i *regles de decisió clínica* en relació amb l'exploració i el tractament.

Les consultes als llibres i, com veurem tot seguit, a altres professionals signifiquen que es contempla el coneixement amb humilitat i tolerància i que no es neguen la nostra curiositat ni els nostres dubtes, perquè això comportaria el risc d'estar perillosament desfasats i d'ésser refractaris tant a la pròpia superació com als avenços de la medicina. Jo afegeixo que els documents que informen de la malaltia han de tenir la màxima claredat, perquè els entenguin els nous metges que s'encarregaran del malalt en el futur. I que l'ús exclusiu del català per a informar, en aquesta època de gran mobilitat de la població, pot, tal vegada, generar dubtes i ser un impediment per a la comprensió.

Tant en l'aspecte de la informació com en molts d'altres, el Codi de Deontologia de Catalunya és molt útil perquè el metge pugui aclarir dubtes ètics sobre la seva feina.

Evitar l'error

El saber mèdic no és un saber segur i els errors són freqüents. El Codi de Deontologia de Catalunya distingeix la *negligència*, per una banda, i l'*error*, per una altra. La negligència es produeix quan el metge ha fet les coses malament i ha errat. L'error es genera quan el metge ha fet les coses bé, però ha errat. Parlant de l'error en termes genèrics, direm que és freqüent i que cal fer tot el que sigui possible per a evitar-lo, com és natural.

Les causes més freqüents d'error són les següents:

1. Si un determinat tractament ha funcionat aparentment bé en un malalt, el metge pensa que també operará en aquest altre.
2. En els hospitals d'alt nivell s'acostuma a pensar en els casos més rars.
3. El malalt té una malaltia que el metge identifica amb un cas acabat de llegir.
4. El metge es basa en una informació anecdòtica llegida en un llibre.

Aquestes quatre primeres causes d'error es poden qualificar de *prejudicis*, és a dir, de judicis que hom fa sense prou fonament. En l'anterior apartat esmentàvem les quatre regles del *Discurs del mètode* de Descartes. En la primera es diu, entre altres coses, que, per a fugir de l'error, cal evitar la prevenció, o sia, els prejudicis. També es diu que una idea clara és la que es manifesta amb una intuïció directa. Cal dir que la intuïció, ço és, l'enteniment clar d'una idea sense procés de raonament previ, és, en principi, perillosa. Però tal vegada Descartes no exclouïa el raonament previ en les idees intuïtives, com es demostra quan diu, en el seu *Discurs del mètode*, "*que sota el seu aspecte crític, el mètode és el fruit d'un esforç de la voluntat pel qual resistim a la nostra tendència a pensar de pressa...*". O quan diu en les *Regles per a la direcció de la ment* que

“convé que ens deturem en el que és menys important i més fàcil, fins que haurem adquirit l'hàbit de veure per intuïció d'una manera distinta i clara”.

Altres causes d'error són:

5. La ignorància.

6. La incompetència. Un gran apartat on nosaltres incloem:

- la manca d'experiència,
- la manca d'atenció,
- els obllits,
- el fet de no establir relacions,
- l'anamnesi i l'exploració imperfectes,
- la desorganització,
- les actituds irracionals (com la basarda que té el metge d'intranquil·litzar el malalt),
- els defectes en el procés del diagnòstic –que s'ha de fer pas a pas, àdhuc si el metge és intuïtiu, i que resulta molt útil elaborar-lo com a informe complet oral i escrit en acabar la visita, perquè la verbalització del procés diagnòstic permet racionalitzar-lo i obliga a donar explicacions de tot–,
- no consultar publicacions o altres col·legues.

7. La ignorància i la incompetència ensems: n'hi ha molts exemples i n'és un la malaltia del metge. I...

8. La precarietat: de temps, d'espai o de mitjans.

Molt sovint es plantegen dubtes sobre el diagnòstic, el tractament o el pronòstic de la malaltia. És fonamental identificar els dubtes, fer-los conscients, aclarir-los, no negligir-los, ensenyar-los als altres. De vegades, el metge, erròniament, no dubta.

Els principis de filosofia de la ciència de Karl Popper són importants per a evitar l'error. Permeteu-me que els descriui breument:

- Ningú no és capaç d'evitar l'error completament, però hem de fer tot el que sigui possible per a aconseguir-ho.
- Cal aprendre dels errors, saber reconèixer-los i analitzar-los per a esbrinar-ne la causa.
- Amagar els errors és un gran pecat intel·lectual.
- Necessitem “els altres” per a reduir la nostra ignorància i els nostres errors, i també per a compartir experiències amb vista a prendre decisions col·lectives.
- “Els altres” són els nostres col·laboradors, altres metges, col·legis professionals, acadèmies, comitès de bioètica, etcètera.
- Les exigències del diàleg amb “els altres” són la preparació intel·lectual per a comprendre'ls, la tolerància, la formació ètica i el recobriment de l'epícrisi o compilació de tot el que ha succeït fins al moment.
- Cal que ens preguntem si la nostra voluntat està preparada perquè “els altres”, en comptes de felicitar-nos pels nostres coneixements i sagacitat, ens ensenyin a comprovar la nostra ignorància i error.

- Quan hàgim tingut la fortalesa moral de reconèixer els errors, aprenguem-ne per a evitar-los, analitzem-ne les causes i ensenyem-los perquè no es repeteixin.
- En aquest apartat, Popper diu que això no és fàcil i que convé fer un esforç per a aconseguir-ho.

Els principis de filosofia de la ciència de Popper tenen una dimensió ètica, perquè impliquen una norma de conducta que obliga al dubte, al diàleg i a la tolerància. Admirables conceptes que, pel que fa al reconeixement de l'error davant els altres i a fer-ne difusió per a fer-los conèixer amb finalitat didàctica, són en gran part il·lusoris.

Per acabar aquest apartat, vull explicar una curiosa analogia històrica.

Segons Descartes, la veracitat divina és el fonament de la ciència i garanteix la vàlua del nostre pensament. L'error ve de nosaltres, no pas de Déu, i ens pertoca poder-lo evitar. Les facultats que Déu ens ha donat són irrepreensibles i l'error té l'única font en el mal ús que nosaltres en fem, perquè Déu és perfecte, infinit, coneixedor de tot i omnipotent i no pot ésser que sigui trampós.

Salvà i Campillo, un destacat metge barceloní del segle XVIII –que conreà, a més, la física de manera rellevant–, va escriure un opuscle sobre el procés d'inoculació del vaccí, *“presentat al Tribunal dels Savis perquè el jutgin, en un raonament dirigit a un pare que dubta de si inocularà el seu únic fill”*. En la “qüestió última” del llibre, Salvà i Campillo discuteix si la inoculació és lícita respecte a Déu. Entre els seus arguments en favor de la licitud, cita el bisbe de Worcester qui, a l'Hospital d'Inoculació, digué el següent: *“... Per a resguardar els dubtes de la seva providència, ha volgut el Senyor de l'Univers que no hi hagués negoci humà, ni tan sols el de la nostra necessària subsistència, al qual poguéssim mirar amb una certesa absoluta, ordre ben savi i sense el qual l'home insensat, desconeixent la mà de Déu en el curs de la Natura, s'imaginarà independent del seu Creador i tal vegada no voldria confessar-se obra de les seves mans; però, mantingut tostemps per això en un temor saludable, es veu obligat a aixecar els ulls al Cel. Aquesta incertesa en què ens trobem en tots els casos és regular que sobresurti més en les malalties...”*.

Altres efectes dels dubtes i de l'escepticisme

L'escepticisme sorgeix al segle IV aC, davant la varietat i contrarietat d'opinions sobre els mateixos problemes i com a reacció enfront del dogmatisme. Des dels temps antics, furga els litigis de la filosofia, la ciència i la teologia dogmàtiques. Els arguments escèptics contra el dogmatisme han tingut un paper important a l'hora de donar forma tant als problemes com a les solucions ofertes en la filosofia occidental. Aquesta doctrina, doncs, ha estat un enemic dinàmic contra el dogmatisme, ha obligat a tornar

a examinar moltes qüestions dubtoses, ha servit d'estímul creatiu, ha rebutjat l'especulació i ha desafiat les bases de qüestions acceptades en metafísica, ciència, moral, costums i, especialment, en religió. Es pot concloure que l'escepticisme cerca la veritat, més concretament una veritat no dogmàtica, i la possibilitat d'edificar una ciència no dogmàtica que seria experimental.

A més, hom ha dit que l'ús racional de l'escepticisme s'acompanya d'una exaltació de l'esperit de tolerància i que es pot esperar que emplei la doble funció grega: que mostri les contradiccions dels dogmàtics, d'una banda, i, de l'altra, que retorni a l'ésser humà la pau mental i la joia, sense donar confiança a res més que la vida i enviant al domini de les il·lusions les qüestions dogmàtiques, font de la seva inseguretat, intransigència, fanatisme i desgràcia.

Altres veus han insistit en els beneficis de l'anul·lació escèptica de Déu. Així, s'ha dit el següent: que un món sense Déu no fa que el bon comportament sigui impropri o no natural, encara que pot privar-nos de recompenses sobrenaturals o del gaudi d'una música sublim; que estem deixats en un útil escepticisme que evita la fotesa dogmàtica de Déu; que creiem en el que hi ha de sagrat en allò profà i en una moral sense Déu; que el que és paradoxal és que l'escepticisme porta a una societat adaptable i lliure, mentre que la certesa limita la intel·ligència humana, fa malbé la individualitat i mena a la intolerància. Spinoza va acceptar les bases d'una ètica no subjecta a cap credo, la dissolució del dogma i la indestructible força de la incertesa.

Moltes opinions contràries a la fe religiosa, com veiem; però la condició humana és multiforme i canviant, com bé sap el metge. I s'ha dit que el camp de batalla o Auschwitz restauen la fe. I el mateix pot passar amb les malalties. Per això, i tal vegada convindria que existís un terreny intermedi [al qual aplicar la recepta optimista i caritativa, però cautelosa, de l'escèptic; és a dir, "*mirar la condició humana sense una excessiva esperança, però no perdre mai l'esperança*"].

Tanmateix, els dubtes i l'escepticisme poden tenir conseqüències negatives, com quan paralitzen la voluntat

i les iniciatives o com quan condueixen irremissiblement cap a l'error.

En conclusió

Els dubtes i l'escepticisme parcial –en el sentit de reconeixement de la pròpia ignorància–, quan s'acompanyen del desig de *descobrir la veritat* i d'*evitar l'error*, sense fer cas de les situacions que poden ferir l'amor propi i exercint la solidaritat, la tolerància, el diàleg i la humilitat, semblen qualitats mèdiques no tan sols convenients sinó necessàries.

Els principis mèdics dubitatius haurien d'estimular els metges amb preparació i creativitat suficients per a anar més enllà. En aquest sentit, serien bons consells dubtar, aprendre a veure i no sols a mirar, ser curiosos, fer-se preguntes, considerar que gairebé tot està per inventar o per fer, ésser innovador i solucionar problemes.

[Recordant el que va dir Louis Pasteur: "*La ciència avança gràcies a intents que responen preguntes progressivament més subtils, que s'endinsen cada cop més en l'essència dels fenòmens naturals*"]

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

1. Gran Enciclopèdia Catalana. Vol. 8. Barcelona: Enciclopèdia Catalana; 1978.
2. Codi de Deontologia. Barcelona: Consell de Col·legis de Metges de Catalunya, Ambient Gràfic; 2005.
3. Encyclopaedia Universalis. Corpus 7 i 20. París: Encyclopaedia Universalis France; 1996.
4. The New Encyclopaedia Britannica. Vols. 10 i 25. Chicago: Encyclopaedia Britannica; 1988.
5. Raphael F. The benefits of doubt. Manchester: Carcanet Press; 2003.
6. Ebell MH. Evidence-based diagnosis: A handbook of clinical prediction rules. Nova York: Springer; 2001.
7. Descartes R. Discurso del método: Reglas para la dirección de la mente. Barcelona: Orbis; 1983.
8. Craven-Bartle J, Forcada JM, Monés J. Contribució de Popper a l'ètica mèdica: com aprendre dels errors. Annals de Medicina. 2003;86:50-2.
9. Salvà i Campillo F. Proceso de la inoculación presentado al Tribunal de los Sabios para que lo juzguen. Barcelona: Francisco Genaras; 1777.
10. Straus SE, Scott Richardson W, Glaszow P, Brian Haynes R. Medicina basada en la evidencia. Madrid: Elsevier; 2006.